

Julyanist Kristolojiye Karşı VIII. Yüzyılda Ermeni ve Ortodoks Süryani Kiliseleri'nin Reaksiyonları

Zafer Duygu*

Özet

VI. yüzyıl başlarında ve Miyafizit kristoloji içerisinde ayrılıkçı bir hareket olarak ortaya çıkan Julyanizm, Bizans İmparatorluğu'nun Hıristiyan tebaası arasında önemli oranda taraftar bulmuş ve entelektüel düzeyde tartışılmıştır. Julyanizm, İslam yönetiminin kurulmasından sonra Ermeni ve Ortodoks Süryani Kiliseleri tarafından hala önemli bir tehdit olarak görülüyordu. Nitekim bu kiliseler, VIII. yüzyılda, Julyanist kristolojiyi bertaraf edebilmek için kimisi ortak bazı faaliyetlerde bulundular. Bu çerçevede iki önemli konsil toplandı. Bunların ilki Malazgirt (726), diğeri ise Navavis (798) konsilleridir.

Anahtar Sözcükler: Julyanizm, Ermeni Kilisesi, Ortodoks Süryani Kilisesi, Malazgirt Konsili, Navavis Konsili.

Giriş: Julyanist Kristoloji

Julyanizm¹, İsa-Mesih'in vücudunun görünüm itibarıyla diğer insanlarla aynı olduğunu, buna karşın gerçekte çürümez ve bozulmaz bir nitelik taşıdığını savunan, VI.

yüzyıl başlarında Halikarnassus (Bodrum) piskoposu (518'e kadar) Julyan tarafından ortaya atılan ve Hıristiyanlık bünyesinde ve kristoloji disiplini içerisinde uzun müddet tartışılan bir görüştür. Muhafifleri bu görüşe Fantasiast ya da Aftardoketizm gibi isimler de vermişlerdir². Julyanizm, temelde, Miyafizit kristoloji içindeki farklı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu yaklaşım, Miyafizit ilahiyat teorisinin o sıralardaki en büyük müdafii olan Antakyalı Severus³ ile anlaşmazlık içinde bulunmuş ve onun görüşlerinin karşıt kutbunu oluşturmuştur⁴.

Etkili bir teolog olduğu anlaşılan Julyan'ın yaşamı hakkında bilinenler çok azdır. Julian, VI. yüzyıl başlarında Halikarnassus piskoposluğu yapmıştır ve büyük oranda Hıristiyanlaşmış durumdaki Bizans İmparatorluğu'nda o dönemde cereyan eden teolojik tartışmalar sırasında Antakya Patriği Severus (512-518) ile ittifak halindedir⁵. Diğer bir deyişle o, Kadıköy Konsili (451) karşıtlığı ve

(*) Öğr. Gör., Artuklu Üniversitesi, Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü, Süryani Dili ve Kültürü Bölümü.

- (1) Bu makalede eser isimlerine ilişkin olarak şu kısaltmalar kullanılmıştır: 1. Kor. = 1. Korintliler; Adv. Haer = Irenaeus, *Against Heresies*; ANF = *Ante Nicene Fathers*; CSCO = *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*; Hist. Eccl. = *Historia Ecclesiastica (Kilise Tarihi)*; Mt. = Matta; NPNF = *Nicene and Post Nicene Fathers*; PO = *Patrologia Orientalis*; Rom. = *Romalılar*; ZDMG = *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*; Pseudo tabiri bir eserin bir yazara yanlış bir bilimsel tahmin ile atfedildiğini gösterir.
- (2) Örneğin bkz. *Chronique de Michel le Syrien*, ed. & ter. J.-B. Chabot, Paris, 1899-1910 (Süryanice ve Fransızca tam metin), ii. ix. 27, s.224; *The Chronicle of Zuqnin*, III. ve IV. Bölümler: MS 488-775, ter. Amir Harrak, Toronto, 1999, iii, s.115 (=Pseudo-Dionysius of Tel Mahre *Chronicle*, (= *Chronicle of Zuqnin*) III, ter. Witold Witakowski, Liverpool University Press, 1996, s.101-102).
- (3) Antakya Patriği II. Flavian, Kadıköy Konsili'ni görmezden gelen İmparator Anastasius'un emriyle 512 yılında Leodokya'da toplanan bir konsilde azledilmiş ve yerine Süryani tarihinin en büyük patriklerinden Severus getirilmiştir. Kadıköy Konsili karşıtlarının önderi ve Miyafizit teolojinin en büyük müdafilerinden olan Severus, İmparator I. Justin tahta çıktıktan sonra (518) azledilerek Mısır'a kaçmış ve yaşamının geri kalan kısmını büyük oranda sürgünde geçirmiştir. Bk. *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*, ter. R. Payne Smith, Oxford, 1860, iii. 1, 41; Pseudo-Dionysius of Tel Mahre *Chronicle*, s.12; *Chronique de Michel le Syrien*, ii. ix. 11, s.168; Evagrius Scholasticus, *Hist. Eccl.*, ter. & sunum: Michael Whitby, Translated text for Historians: 33, Liverpool 2000, iii. 33.
- (4) Severus'un *Julianizm* karşıtı yazıları Fransızca tercümesiyle birlikte, R. Hespel tarafından CSCO serisinde (Louvain 1964-71) yayınlanmıştır; Ayrıca bk. *Chronique de Michel le Syrien*, ii. ix. 27, s.225-233; Rene Draguet, *Julien d'Halicarnasse et Sa Controverse Avec Sévère d'Antioche sur l'incorruptibilité du corps du Christ*, (Louvain 1924) isimli çalışmasında, *Julyanist* teoriye Kadıköy karşıtları kadar Kadıköy yanlılarının da taraftar olabildiklerini söylemiştir (s.216 vd.).
- (5) R. Draguet, *Julien d'Halicarnasse*, s.3 vd; John Henry Blunt, *Dictionary of Sects, Heresies, Ecclesiastical Parties and Schools of Religious Thought*, London, 1891, s.39; Demetrios J. Constantelos, 'Julian of Halicarnassus', *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, C. 8, 1987, s.208.

Miyafizit ilahiyat teorisi yönünden Severus ile ortak bir kanaati paylaşmıştır.

Bilindiği gibi Mesih'in çift doğasına dair Kadıköycü kabul, başka bazı kiliselerle birlikte öncelikle Ortodoks Süryani (Antakya), Kıbtî (İskenderiye) ve (sonradan) Ermeni (Gregoryan) kiliseleri tarafından reddedilmişti. Bu kiliseler, kristolojik açıdan Ortodoksluğun Kadıköycü tanımının karşıt kutbunda yer alan ve adına Miyafizitizm denilen başka bir görüşe taraftar olmuşlardı⁶. İskenderiye piskoposu Kiril (ö.444) tarafından sistemleştirildiği düşünülen bu görüşe göre tanrılık ve insanlık İsa'da bir tek doğa halinde mevcuttu⁷. Halikarnassus piskoposu Julyan da *Miyafizit* görüşe taraftardı. Buna karşın, 520 yılından itibaren ve özellikle İskenderiye'de yaptıkları bir mülahakatın ardından, Julyan ile Severus'un İsa'nın bedeninin çürüyüp çürümediği meselesi yüzünden ayrı düştikleri görülmektedir⁸.

Julyan'ın görüşü, anlaşıldığı kadarıyla iki kristolojik yaklaşımı meczetmiştir. Bunlardan ilki, II. yüzyıldan itibaren mevcudiyeti bilinen ve Doketizm diye tanımlanan bir ilahiyat fikridir. Tarih boyunca birçok farklı şekillerde yorumlandığı ve çeşitli kollara ayrıldığı için Doketizm'in tam bir tarifini yapmak oldukça güçtür. Ancak en azından Doketizm yanlılarının müşterek bir temelde İsa'nın bedeninin gerçeklik dışı, yani hayali bir görünüm olduğunu öne sürdükleri söylenebilir⁹. Bunun manası, İsa'nın bedeninin dünyevi parametrelere göre fiziki bir varlığının bulunmadığı ve bu sebeple de acı kabilinden beşeri ve insani hissiyatlardan ber'i olduğudur. Bu yüzden, bu öğretiyi kabul eden Hıristiyanlar, elle tutulur bir gerçekliği bulunmadığı tezinde hareketle İsa'nın vücudunun çarmıha gerildiği düşüncesini reddetmişler, onun görünümünü alan başka birisinin (genellikle Kireneli Simon'un¹⁰) çarmıha gerildiğini söylemişler, İsa'nın ise o sırada göğe yükseldiğini kabul etmişlerdir¹¹.

Julyan'ın ikinci bir hareket noktası, bizzat taraftarı olduğu Miyafizit teolojinin kendi içinde barındırdığı ya da tetiklediği bazı sorulara yanıt verebilme endişesinden kaynaklanmış olmalıdır. Miyafizit ilahiyat öğretisine göre ilahi ve beşeri tabiatlar İsa'da bir tek doğa halinde mevcut olmuştur. Bu kabul, doğal olarak Hıristiyan ilahiyatıyla ilgili şu soruları gündeme getirmiştir: İsa'nın bedeni, (diğer insanlar gibi) Âdem'den gelen orijinal günahı taşıyan ve bu yüzden ölümlü olma kaderini yaşayan bir tabiata mı sahiptir¹², yoksa ilahi tabiatı onun bu yönünü de dönüştürmüş müdür? Diğer bir deyişle, İsa'nın bedeni, insani özelliğinin dönüşmesi neticesinde bozulmaz ve çürümez bir niteliğe mi bürünmüştür?¹³

Julyan, anlaşıldığı kadarıyla, İsa'nın ilahi bir doğaya sahip olduğu düşüncesinden hareketle onun bedeninin diğer insanlardan farklı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda, İsa'nın gözle görülen bir bedeni olmakla birlikte bu beden aslında diğer insanların beşeri hissiyatından farklı özellikler taşır. Âdem'in asli günahı yüzünden bütün insanların bedenleri bozulmakta ve çürümektedir.

(6) Bilim dünyasında uzun bir süre *Monofizitizm* diye anılan bu kristolojik görüş, artık daha ziyade *Miyafizitizm* şeklinde adlandırılmaya başlanmıştır. Bu hususta bk. Sebastian P. Brock, 'The Christology of the Church of the East in the Synods of the Fifth to the Early Seventh Centuries', *Aksun-Tbyateira a Festschrift for Archbishop Methodius*, ed. G. Dragas, London/Athens, 1985, ss.125-142; Aynı yazar, 'The Nestorian Church: A Lamentable Misnomer', *Bulletin of John Rylands Library*, 78: 3, 1996, ss.23-35.

(7) Hannah Hunt, 'Byzantine Christianity' *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*, ed. Ken Parry, 2010, s.88; Hans Von Loon, *The Dyophysite Christology of Cyril of Alexandria*, Brill: Leiden 2009, s.29.

(8) *History of the Patriarchs of the Coptic Church of Alexandria*, Arapça metin ed. & İngilizce ter. B. Evvets = PO I, ed. Rene Graffin & François Nau, Paris, 1907, s.454-5.

(9) *Doketik* karakter taşıyan ve resmi kilise tarafından apokrif kabul edilen bir İncil metni için bk. Bart D. Ehrman, (ed. & ter.) 'The Second Treatise of the Great Seth', *Lost Scriptures: Book That Did Not Make It Into the New Testament*, Oxford University Press, 2003, s.82-86.

(10) Krş. Mt., 27: 32.

(11) *Adv. Haer.*, 1. 24. 4 = ANF 01, ed. Philip Schaff, 2001; Krş. B. Ehrman, 'The Second Treatise of the Great Seth', s.83; Ayrıca bk. John Meyendorff, 'New Life in Christ: Salvation in Orthodox Theology', *Theological Studies* 50, 1989, s.494; Elaine Pagels, *The Gnostic Gospels*, New York: Vintage, 1989, s.3-28, 72 vd.

(12) Bu yaklaşım Pavlus doktrini içerisinde yer alır. Bk. *Rom.*, 5: 12-17; *1. Kor.*, 15: 22.

(13) Igor-Dorfmann Lazarev, 'Travels and Studies of Stephen of Siwnik (c.685-735): Redefining Armenian Orthodoxy Under Islamic Rule', *Heresy and the Making of European Culture. Medieval and Modern Perspectives*, ed. A. R. Roach & J. R. Simpson, Farnham: Ashgate, 2013, s.373.

Ne var ki bizzat yeni Âdem olan İsa, bunun bir istisnası olarak kabul edilmelidir¹⁴. Çünkü İsa'nın bedeni ilk formunu korumaktadır. İsa'nın açlık ve susuzluk hissetmesi ya da acı çekmesi mümkündür. Fakat bu durum diğer insanlardan farklıdır. İnsanlar, bu gibi şeylere fiziksel yönden ve yoksunluk nedeniyle ihtiyaç duyarlar ya da zaruri olarak acıya katlanırlar. Hâlbuki İsa, ancak kendi isteği ile ve gönüllü olarak acı çekebilir; diğer bir deyişle (tüm insanlar için geçerli olan) tabiat kanunlarına tabi değildir¹⁵.

Julyan'ın bu görüşleri daha ilk anda Miyafizit tabanı böldü. Severus ve Julyan taraftarları birbirlerinden koştular ve iki ayrı topluluk oluşturdular. İki parti arasındaki mücadelenin erken tarihi özellikle Mısır merkezliydi. Severus yüksek sınıfa mensup azınlık bir Mısırlı din adamı topluluğunca desteklendi. Julyan ise daha kalabalık rahip topluluklarından ve bilhassa kırsaldaki Hıristiyanlardan destek gördü. Çekişme, özellikle patriklik makamı üzerinden sürdü¹⁶. Nitekim Gainas adlı bir patrik adayını destekleyen Julyanistler, bu sebeple sonraki bazı yazarlarca 'Gainasçılar' diye de anılmışlardır¹⁷. Bu çerçevede IV. Timothy (517-535)'nin patrikliği döneminde Julyan taraftarlarının Mısır'da nispeten üstün bir konumda oldukları düşünülmür¹⁸.

Buna karşın Julyanizm sadece Mısır'da etkili olmamıştır. Hıristiyan kaynakları Roma ve Efes gibi önemli politik ve dini merkezlerde ya da Suriye, Nubya, Etiyopya ve İran gibi bölgelerde Julyan yanlılarının bazı faaliyetlerini aktarmışlardır¹⁹. Hatta İmparator Justinian (527-565), 563 yılında ilan ettiği bir fermanla Julyanist kristolojiyi kabul etmiştir²⁰. Fakat iki parti arasındaki mücadele daha ziyade İmparator II. Justin (565-578) döneminde şekillenmiştir. Çünkü Severus'un (Süryani) kilisesinin yeniden organize edilmesinden²¹ sonra Julyanist teori tedricen güçten düşmüş, ilk andaki etkisini zamanla yitirmiştir.

Bununla birlikte Julyanist kristoloji tarihten tamamen silinmedi. Kısmi bir yaşam alanı bulduğu Suriye'den Ermeni Kilisesi'ne de sıçradı. Gerçekten, İslam Devleti'nin yönetimi altına girdikten sonra da özellikle Ermeni Kilisesi'nde Julyanist tortunun büyük bir problem teşkil ettiği ve kilise liderlerini uğraştırdığı görülmektedir. Ayrıca Julyanist kristolojinin VII. yüzyıl sonrasında Doğu Hıristiyan entelektüeller nezdinde hala önemli bir tartışma konusu olduğu da söylenebilir²².

1. Ana Hatlarıyla Süryani Kilisesi ve Gelişimi

İsa'nın baş havarisi Petrus tarafından ve M. I. yüzyıl ortalarında kurulduğu düşünülen Antakya Kilisesi²³, yüzlerce yıl boyunca Süryani Hıristiyanlığı'nın başlıca kurumu olmuştur. Bu rolünü bazı açılardan ve erken dönemlerden itibaren kimi zaman Urfa ile paylaşan²⁴, V. yüzyıldan itibaren ise Ktesipon/Selevkiya ile paylaşmak zorunda kalan²⁵ An-

- (14) Stephen J. Shoemaker, *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford 2002, s.39; John Meyendorff, 'New Life in Christ', s.494.
- (15) *Saint John of Damascus Writings*, ter. Frederic H. Chase, The Father of Church 37, The Catholic University of America Press, 1999, s.148; D. J. Constanelos, 'Julian of Halicarnassus', s.208.
- (16) PO I, s.456.
- (17) PO I, s.456; *The Chronological Canon of James of Edessa*, 197, s.320 = ZDMG 53, 1899; *Saint John of Damascus Writings*, s.148.
- (18) Aloys Grillmeier-Theresia Hainthaler, *Christ in Christian Tradition: From the Council of Chalcedon (451) to Gregory to Great (590-604)*, C.2, ter. O. C. Dean, Westminster: John Knox 1996, s.51.
- (19) *The Chronicle of Zuqin*, (Harrak) iii, s.120-122 (= Pseudo-Dionysius of Tel Mahre *Chronicle*, (Witakowski) s.108-111); *Chronique de Michel le Syrien*, ii. ix. 30, s.251.
- (20) *Chronique de Michel le Syrien*, ii. ix. 30, s.262; ii. ix. 32, s.272; Ps.-Dionysius of Tel Mahre *Chronicle* (Witakowski), iii, s.128 (= *The Chronicle of Zuqin* (Harrak), iii, s.136); Evagrius, *Hist. Eccl.*, s.250.
- (21) Bizans İmparatorları Justin ve Justinian'ın zulüm ve sürgünleri neticesinde, bütün doğuda Kadıköy Konsili'ne karşı gelmeye cesaret edebilen sadece birkaç tane din adamı kalmıştı ve özellikle Süryani Antakya Kilisesi yok olmanın eşiğine gelmişti. Justinian dönemindeki kısa süreli bir dini siyaset değişikliği sırasında Yakup ve Teodor adında sıradan iki din adamı, olağanüstü yetkilerle donatılarak ülkenin doğu bölgelerine gönderildiler. Bunlardan Yakup (Baradeus), büyük bir gayret sarfıyla oldukça başarılı faaliyetlerde bulundu; binlerce yeni din adamı atamak suretiyle yok edilmekte olan Süryani Kilisesi'ni yeniden organize etti. Yakup, bu sebeple Süryani Kilisesi'nin 2. kurucusu sayılır. Ortodoks Süryaniler onun adına atfen *Yakubi* şeklinde anılırlar. Bk. *The Syriac Chronicle Known As That Of Zachariah of Mitylene*, ter. F. J. Hamilton & E. W. Brooks, London, 1899, x.12.
- (22) *Saint John of Damascus Writings*, s. 148; A. Grillmeier-T. Hainthaler, *Christ in Christian Tradition*, s.51.
- (23) Krş. Eusebius, *Hist. Eccl.*, 3. 36., ter. C. F. Cruse, London, 1842.
- (24) Krş. *Doctrine of Addai*, ter. G. Phillips, London, 1876.
- (25) Krş. *Synodicon Orientale ou Recueil de Synodes Nestoriens*, ed. & ter. J.-B. Chabot, Paris, 1902.

takya, aynı zamanda, henüz I. yüzyıl sonlarından itibaren Hıristiyanlığın da en büyük üç merkezinden birisi olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Antakya Kilisesi'nin IV. yüzyıla kadar teolojik/kristolojik görüşü muğlak ve değişken bir görünüm sergilemiştir²⁶. Bununla birlikte farklı dini geleneklere mensup Antakyalı piskoposlar, bu uzun dönem boyunca, Hıristiyanlık bünyesinde yaşanan dini tartışmalarda kimi zaman belirleyici roller üstlenmişler²⁷ ve diğer bazı kiliseler üzerinde manevi yönden resmi olmayan bir üstünlük kurmuşlardır²⁸. Kilise, 325 yılındaki İznik Konsili'ne katılmış ve Aryanist kristolojiye²⁹ karşı alınan ve İsa-Mesih'in Baba'sı ile aynı öze sahip tam bir tanrı olduğunu öne süren İznik kredosunu kabul etmiştir³⁰. Konsil, ayrıca, Antakya Süryani Kilisesi'nin Roma ve İskenderiye ile birlikte ekümenik (evrensel) bir statüye sahip olduğuna hükmetmiş, diğer bir söyleyişle Antakya Kilisesi'nin Anadolu ve Suriye kiliseleri üzerindeki manevi üstünlüğünü resmileştirmiştir³¹.

Antakya Kilisesi'nin İstanbul (381), I. Efes (431) ve II. Efes (449) konsillerinde de aktif roller üstlendiği ve bu süreçte ortaya çıkan kiliseler arası rekabete tüm varlığıyla iştirak ettiği görülür³². Fakat kilise, Efes konsilleri sürecinde, Miyafizit ve Nasturi görüşler etrafında şekillenen kristolojik tabanlı bir bölünmeye maruz kalmıştır³³. Öte yandan Kadıköy Konsili (451) ve sonrasında yaşananlar ise söz konusu iki Süryani gruptan ilkinin zihinsel olarak, ikincisini ise siyasi yönden Bizans İmparatorluğu'ndan koparmıştır. Bu çerçevede, İskenderiye merkezli ilahiyat görüşlerini benimseyen Miyafizit kanat, Kadıköy Konsili'ni ve burada tanımlanan çift doğalı İsa'yı kabul etmemiş ve bu sebeple Bizans merkezi ile (İstanbul) kilisesinden VII. yüzyıla kadar sürecek bir dönem boyunca şiddeti değişen tonlarda zulüm görmüştür³⁴. Antakya merkezli kristolojik yaklaşımı kabul

eden Nasturi kanat ise İmparator Zeno (474-491) döneminde ve Henoticon denilen³⁵ bir kristolojik fermanı reddettikleri gerekçesiyle İran'a sürülmüş³⁶, bundan sonra da orada Doğu (Süryani) Kilisesi etrafında kurumsallaşarak varlığını sürdürmüştür³⁷. Kısacası, her iki Süryani topluluk da yönetimi altında buldukları Bizans ve İran devletleriyle büyük problemler yaşamışlar, bu devletlerden dini ve siyasi baskılar görmüşler, bu yüzden de İslam Devleti'ni ve yönetimini memnuniyetle karşılamışlardır³⁸. Bununla birlikte Miyafizit Süryani (Antakya) Kilisesi'nden kristolojik bir takım sebeplerle ve V. ve VII. yüzyıllarda Melkitler (Kadıköy Konsili yanlıları) ve Maruniler (Monoenergismus yanlıları) diye tanımlanan başka bir takım gruplar da kopmuşlardır.

(26) Bk. Ignatius, *Epistle to the Magnesians*, 8, ANF 01, ed. Philip Schaff, 2001; Krş. Eusebius, *Hist. Eccl.*, 7. 27.

(27) Eusebius, *Hist. Eccl.*, v. 19.

(28) Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul, 1987, s.43.

(29) *Aryanizm* hakkında bk. Socrates Scholasticus, *Hist. Eccl.*, 1. 5-9, NPNF 2-02, ed. P. Schaff 1896; Hermias Sozomenus, *Hist. Eccl.*, 1. 15-21, NPNF 2-02.

(30) Theodoret, *Hist. Eccl.*, 1.6-7, NPNF 2-03, ed. P. Schaff, 1892.

(31) İznik Konsili'nde kabul edilen 6. kanon. Bk. Karl Joseph von Hefele, *A History of the Councils of the Church: From the Original Documents to the Close of the Council of Nicea (AD 325)*, Edinburg, 1871, s.388-404.

(32) M. Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, s.65 vd.

(33) Temelde İsa'nın doğasına ve Meryem'in mahiyetine dair tartışmaların neticesinde ortaya çıkan kalıcı bir bölünmedir.

(34) Procopius, *The Secret History*, ter. Richard Atwater, University of Michigan Press, 1961, s.58; *The Chronicle of John Malalas*, ter. E. Jeffreys-M. Jeffreys-R. Scott, Melbourne, 1986, 18. 42, s.263; *City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ter. H. J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit, 1984, s.119; Addai Scher (ed.), *Histoire Nestorienne, (Chronique De Seert)*, Seconde Partie (I), ed.&tr. Addai Scher, PO 7, Paris, 1911, s.142-45; *Chronique de Michel le Syrien*, ii, x. xxiii, s.372-3.

(35) İmparator Zeno (474-491), Kadıköy Konsili yanlıları ile karşıları arasındaki husumeti ve önu çok zamandır alınmayan teolojik münakaşaları, *Henoticon* adını verdiği bir ferman ile ortadan kaldırma teşebbüsünde bulunmuştu. Bkz. Pseudo-Zachariah, v. 7, s.120; vi. 6, s.144.

(36) 'The Chronicle of Edessa', ter. B. H. Cowper, *Journal of Sacred Literature and Biblical Record*, 1865, 73; *Chronicle of Zuqnin* (Witakowski), s.1.

(37) Bk. William Ainger Wigram, *An Introduction to the History of the Assyrian Church or the Church of the Sassanid Persian Empire, 100-640 AD*, New Jersey, 2004; W. Baum- D. W. Winkler, *The Church of the East: A Concise History*, Trans. Miranda G. Henry, London, 2003.

(38) Zafer Duygu, 'VII. Yüzyıldaki İslam Fetihlerinin ve Müslüman Hâkimiyetinin Hıristiyan Tarih Yazımına İzdüşümleri', *Artuklu Akademik*, C. 1, S. 1, Mardin 2014, ss.33-65; A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, C. I, (2. basım), The University of Wisconsin Press, 1958, s.208; J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire, From Arcadius to Irene (395 AD to 800 AD)*, C. II, London-New York, 1886, s.267; Karşıt görüş için bk. John Moorhead, 'The Monophysite Response to the Arab Invasion', *Byzantion* 51, 1981, s.579-88.

2. Ana Hatlarıyla Ermeni Kilisesi ve Gelişimi

Ermeni kilise geleneği, Hıristiyanlık inancının Ermeni ulusuna henüz ilk yüzyılda ve Taddeus ve Bartolomeus tarafından ulaştırıldığı iddiasındadır³⁹. Bu rivayet bilimsel yönden tartışmalı olduğu gibi, Ermenilerin IV. yüzyıldan itibaren ve Kral Tridat ile birlikte tamamen Hıristiyanlaştıkları⁴⁰ ve bu yüzden de Hıristiyanlığı kabul eden ilk devlet oldukları iddiası da muhtemelen sonradan uydurulmuş bir rivayettir⁴¹.

Bu çerçeveden bakıldığında Ermeni Kilisesi, Süryani Kilisesi'nin aksine, erken dönem Hıristiyanlık tarihinde pek de önemli bir role sahip değildir. Kilise, V. yüzyıla kadar dini açıdan üç büyük patriklik merkezi (Roma-İskenderiye-Antakya) tarafından yönetilen diğer emsalleri gibi tali bir konumdadır⁴². İznik Konsili (325)'nde temsil edildiği düşünülen Ermeni Kilisesi, bu konsilin kararlarını kabul etmiştir⁴³. V. yüzyıldan itibaren, hem Hıristiyanlığın Ermeniler arasında kökleşmesini sağlayabilmek ve hem de bağımsız bir dini organizasyona dönüşebilmek amacıyla, Ermeni Alfabeti'nin oluşumuna Ermeni Kilisesi ön ayak olmuştur. İncil başta olmak üzere Ermeni Kilisesi tarafından o güne değin kullanılan Süryanice ve Grekçe dini metinlerin Ermenice'ye çevrilmesi bundan sonradır⁴⁴. Bizans Devleti'nin siyasi ve mezhepsel, Sasani (İran) Devleti'nin siyasi ve dini baskısını her daim üzerinde hisseden Ermeni Kilisesi⁴⁵, buna rağmen Ermeni toplumunun milli ve dini varlığını korumayı başarmıştır. Bu uğraşına bir zemin teşkil edebileceği düşüncesiyle kilisenin bir taraftan da Kadıköy Konsili (451) sonrasında diğer birçok Doğu Hıristiyan topluluk gibi bu konsili ret ve Miyafizit görüşü kabul ettiği görülür⁴⁶. Gerçi kilise, İmparator Heraclius döneminde ve geçici bir süre, siyasi bazı endişelerle dini görüşünü değiştirmiştir⁴⁷. Fakat bu durum sürekli olmamış ve Ermeni Kilisesi bundan sonra da Miyafizit teolojiye büyük oranda sadık kalmıştır. Bununla birlikte meşhur din adamı Hovhannes Od-

zun (ö. 728) patrik olduğu sıralarda Ermeni Kilisesi'nin bir taraftan da Julyanizm ya da Pavlikanlar⁴⁸ gibi heretik olduğu düşünülen bazı dini akımların etkisi altında bulunduğu anlaşılmaktadır.

3. Julyanizm'e Karşı VIII. Yüzyılda Ermeni ve Ortodoks Süryani Kiliseleri'nin Reaksiyonları

630'lu yılların ikinci yarısından itibaren ve İslam ordularının başarılı askeri seferlerinin bir sonucu olarak, Bizans ve Sasani devletlerinin Doğu Hıristiyan topluluklar üzerindeki hâkimiyetlerini kaybettikleri görülür. Böylece, diğer emsalleri gibi Ortodoks Süryani ve (biraz daha geç tarihlerde) Ermeni Kiliseleri de İslam Devleti'nin yörüngesine girmiştir⁴⁹. Ortodoks Süryani Kilisesi, İslam

(39) P. H. Jacob, *A Brief Historical Sketch of the Holy Apostolic Church of Armenia*, Calcutta: Whiteaway Press, 1895, s.1-3; Vahan M. Kurkjian, *A History of Armenia*, Los Angeles: Indo-European Publishing, 2008, s.269.

(40) Sozomenus, *Hist. Eccl.*, 2. 8; V. M. Kurkjian, *History of Armenia*, s.270.

(41) Bu hususta örneğin bk. Alexander Borislavov Angelov, *Conversion and Empire: Byzantine Missionaries, Foreign Rulers and Christian Narratives (ca. 300-900)*, (Doktora Çalışması), University of Michigan, 2011, s.109-149 (Bu çalışma, Ermenilerin ilk Hıristiyan devlet olduklarına dair modern bazı araştırmacılar tarafından kanıt olarak gösterilen Tertullian, Eusebius ve Dionysius gibi yazarların konuya ilişkin aktarımlarını ele almış ve çürütmüştür. Dahası, Tridat'ın Hıristiyanlığı kabul ettiğine dair çağdaş Ermeni literatüründe hiçbir bilgi olmadığı, çağdaş bir yazar olan Eusebius'un bile bu konuda bir bilgi aktarmadığı söylenmiştir. Bu bağlamda, Tridat'ın Hıristiyanlığı kabul ettiği efsanesi, V. yüzyıl ile birlikte ortaya çıktığı ve sözlü rivayetlerin yeniden inşasına dair bir teşebbüs olduğu intibai uyandırmaktadır).

(42) Anthony Dragani, *Adrian Fortescue and the Eastern Christian Churches*, Gorgias Press: New Jersey, 2007, s.29-30.

(43) Agathangelos, *History of the Armenians*, ter. R. W. Thomson, Albany: State of New York Press, 1976, s.415-417; Değerlendirme için bk. A. B. Angelov, *Conversion and Empire*, s.124-141.

(44) T. Marteen Van Lint, 'Armenian Apostolic Church', *The Encyclopedia of Christian Civilization*, C. I: A-D, ed. George Thomas Kurian, Blackwell, 2011, s.115.

(45) Norman H. Baynes, 'Rome and Armenia in the Fourth Century', *The English Historical Review*, C. 25, ed. Reginald R. Poole, New York, 1910, s.625-643; Malachia Ormanian, *The Church of Armenia*, ter. G. Marcar Gregory, London: A. R. Mowbray, 1912, s.42-46.

(46) A. Dragani, *Adrian Fortescue and the Eastern Christian Churches*, s.30-31; T. M. Van Lint, 'Armenian Apostolic Church', s.115.

(47) *The Armenian History Attributed to Sebeos*, tr. R. W. Thomson-J. Howard-Johnston-T. Greenwood, Liverpool University Press, 1999, s.91-92; I. D. Lazarev, 'Travels and Studies of Stephen of Siwnik', s.364.

(48) Pavlikanlar için bk. Leon Arpee, 'Armenian Paulicianism and The Key of Truth', *The American Journal of Theology*, C. X, Chicago, 1906, s.267-285.

(49) Hugh Kennedy, 'The Mediterranean Frontier: Christianity face to face with Islam, 600-1050', *The Cambridge History of Christianity*, Vol. III: *Early Medieval Christianities, c. 600 - c. 1100* (ed. Thomas F. X. Noble - Julia M. H. Smith), Cambridge University Press, 2008; Daha geniş bilgi için bk. Walter Kaegi, *Byzantium and Early Islamic Conquest*, Cambridge University Press, 1992.

yönetiminin kurulmasından sonra yeniden ihya edilmiştir. Çünkü Bizans Devleti tarafından heretik (sapkın) bir görüş sayılan Miyafizitizm ile Ortodoks Süryanilerin illegal kabul edilen Miyafizit görüşlü din adamları ve kilise hiyerarşisi, İslam Devleti tarafından resmen tanınmıştır⁵⁰. Miyafizit görüşüne mensup Ermeni Kilisesi ise bir taraftan Bizans yönünden gelip kendisini hedef alan mezhep değiştirme baskılarını, diğer taraftan Sasani yönünden gelen dinsel ve siyasi taziyikleri, yine İslam yönetimi altına girerek kırabilmiştir⁵¹.

Süryani Kilisesi'nin bundan sonra yüz yıllar boyunca en büyük problemi, isyankâr Süryani piskoposların yaratacakları huzursuzluklardan ve kilise bünyesindeki nüfuz mücadelelerinden kaynaklanmıştır⁵². Ermeni Kilisesi'nin ise öncelikle *Julyanizm* kabilinden şizmatik dini cereyanlarla mücadeleye önem verdiği görülür⁵³. Nitekim bu iki kilisenin özellikle Ermenileri tehdit etmekte olan farklı kristolojik yaklaşımlara karşı *Miyafizit* tabana dayanan ittifak arayışları olmuştur. Bu arayışlar, 726 yılındaki Malazgirt Konsili ile karşılık bulmuştur. Bununla birlikte konsilde, gerek Ermeni ve gerekse Süryani kiliselerinin özellikle siyasi yönden başka bir takım hedeflerinin olduğu da anlaşılmaktadır.

a. Malazgirt Konsili (726)

Malazgirt Konsili, 726 yılında, Ermeni Katolikos Hovhannes (IV. John Odzun) liderliğinde, Ermeni ve Ortodoks Süryani piskoposların katılımıyla toplanmıştı. Diğer bir deyişle Ermeniler, bizzat en yüksek rütbeli din adamları olan Katolikos nezdinde temsil edilmişlerdi. Süryanileri ise Urfa Metropoliti Konstantin, kendisine refakat etmekte olan Harran'dan Şimun, Maraş'tan Teodor, Miferkat'tan Atanasyus ve Dara'dan Şimun ile birlikte temsil etti⁵⁴. Dolayısıyla konsil, her iki cepheden de oldukça önemli bir hadise olarak görülmüştü.

Konsil sırasında, Miyafizit kristoloji içinde her iki tarafın ayrı düşündüğü noktalar

tartışıldı. Severus ile Julyan arasında ayrılığa sebep olan İsa'nın bedeninin tabii özellikleri ile orijini meseleleri hakkında ortak bir doktrine varıldı. Sonuçta şöyle bir iman ikrarı yapıldı:

'İsa'nın ilahi ve aynı zamanda beşeri bir Oğul, bir Kurtarıcı, bir *Hypostasis* ve Kelam olan Tanrı'nın birleşmiş bir tabiatı olduğunu itiraf ediyoruz. Birleşmiş olan bu tabiat (İsa), tıpkı Tanrı gibi mucize göstermiş ve insan gibi acı çekmişti. O, Tanrı'dan daha Tanrı, insandan daha insandır. Gerçekten de O, mükemmel bir bedende acı çekmiş ve ölmüştür, fakat O'nun Tanrısal yön itibariyle acı çekmesi imkânsızdır'⁵⁵.

Konsil sırasında kabul edilmiş olan üç konan ise Julyanist kristoloji ile ilişkili olması bakımından önemlidir:

Aforoz: Her kim karışma ve bölünme mevzu bahis olmaksızın İsa'da ilahi ve beşeri tabiatların birleştiğini inkâr ederse, aforoz olsun.

Aforoz: Her kim İsa'nın da bizim gibi fani ve çürümeye meyyal bir bedeni olduğunu itiraf etmez ve Kelam olan Tanrı'nın, cennetten düştükten sonra Âdem'in bozulmayan ve ölümsüz olan vücudu ile birleştiğini söylerse, aforoz olsun.

Aforoz: Her kim günah işlemek istisnasıyla İsa'nın beşeri hissiyattan arı olduğunu söylerse, ilahiliğinin de acı çektiğini ve beşeri yönünün insani hissiyattan muaf olduğunu iddia ederse, aforoz olsun⁵⁶.

(50) Robert Hoyland, *Seeing Islam: As Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*, Darwin Press, Princeton, 1997, s.15.

(51) Alison Marie Vacca, *From K'usti Kapkob to Al-Garbi: Sasanian Antecedents, The Sectarian Milieu and the Creation of an Islamic Frontier in Armîniya*, (Doktora Tez Çalışması), University of Michigan, 2013, s.162-163, 172; I. D. Lazarev, "Travels and Studies of Stephen of Siwnik", s.359.

(52) John Ephesus, *Hist. Eccl.*, ii. s.145; *Chronicle of Zuqnin IV* (Harrak), s.230 (Her iki Ortodoks Süryani tarihçi de Süryani Kilisesi bünyesindeki ruhanilerin liyakatsizliklerinden ve manastır kurumundaki bozulmadan yakınlar).

(53) T. M. Van Lint, "Armenian Apostolic Church", s.116.

(54) *Chronique de Michel le Syrien*, ii. xi. 20, s.497-498 (Konsile katılan Ermeni piskoposların listesiyle birlikte).

(55) Mathunny John Panicker, *The Person of Jesus Christ in the Writings of Jubanon Gregorius Abu'l Faraj Commonly Called Bar Ebraya*, Hamburg, 2002, s.58.

(56) *Chronique de Michel le Syrien*, ii. xi. 20, s.499-500; Krş. M. J. Panicker, *The Person of Jesus Christ*, s.58.

Julyanist ilahiyat teorisini hedef aldığı anlaşılan bu amentü ve kanonlar ile birlikte Ortodoks Süryaniler ile Ermeniler görünüşe göre kristolojik tabanlı ihtilafları halletmiş ve anlaşmış oldular; hatta ortak ayinler icra ettiler. Sonra, birleşme ittifakı her iki dilde kaleme alınarak imzalandı. Süryanice nüshayı Ermeniler, Ermenice nüshayı ise Süryaniler muhafaza etmekle yükümlüydüler⁵⁷. Bununla birlikte Malazgirt Konsili, Ermeni Kilisesi'nin bir yandan Bizans Kilisesi'ne ve Kadıköy Konsili yanlılarına, diğer yandan da ayrılıkçı hareketlere karşı birliğinin ve sürekliliğinin ilanıydı⁵⁸.

Buna karşın konsil sırasında olumlu bir havada cereyan ettiği anlaşılan teolojik yakınlaşma ve kâğıt üzerindeki ittifak, özellikle Süryaniler için oldukça olumsuz sonuçlara yol açtı. Çünkü bu sıralarda kendi ülkelerinde siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça güç şartların tazyiki altında bulunan Ermeniler, kısa süre sonra büyük kitleler halinde Suriye'ye göç etmeye başladılar⁵⁹. Ortodoks Süryaniler, rivayete göre başlangıçta bunu bir problem olarak görmediler. Hatta Ortodoks Süryani Patriği Atanasysus, Süryani kaynaklarında adı Beth-Trume diye geçen bir manastırı, Süryani ve Ermeni çocukların birlikte eğitim görmeleri amacıyla ve özellikle de Ermeni çocuklara Süryanice öğretmek hedefiyle tahsis etmişti. Böylece bu süreçte bazı manastırların Süryaniler ile Ermeniler tarafından ortaklaşa kullanıldığı anlaşılmaktadır. Fakat muhacir Ermeniler, Süryani cephesinin iddialarına göre, Suriye'ye geldikten sonra Ortodoks Süryaniler ile değil, tam aksine Kadıköy Konsili taraftarları ve hatta *Julyanizm* yanlıları ile aynı safta yer almaya başladılar. Ortodoks Süryaniler arasında huzursuzluk yaratan bu gelişme, muhacir Ermeni kitlelerin Suriye bölgesinde kendilerine liderlik edecek (Miyafizit görüşe mensup) piskoposlara sahip olmamalarından kaynaklanıyordu. Nitekim Süryani Patrik, bu problemi Ermeni Katolikosu'na ilettiler. Ermeniler de Suriye'ye göç eden ırkdaşlarının Ortodoks Süryaniler ile aynı safta yer almalarını temin edebilmek amacıyla Suriye'ye üç tane piskopos gön-

derdiler. Rivayete göre Ermeni göçmenler, bundan sonra Suriye topraklarında, farklı teolojik cereyanlara kapılmadan önce Miyafizit görüşlü Ermeni piskoposlar tarafından karşılanmaya başladılar⁶⁰.

Süryanilerin Ermeni göçmenlere dair şikâyetleri bununla da bitmedi. Bir sonraki aşamada demografik bazı problemler ortaya çıktı. Çünkü Ermeni nüfusun büyük yekûnlara ulaşması, Ortodoks Süryaniler için sorun yaratmaya başladı. Nitekim Süryani tarihçiler, Ermeni göçmenlerin zamanla Ortodoks Süryanilere ait kilise ve manastırlara, köy ve tarlalara, tapınak ve kulelere el koyduklarını söylemişler, kendilerine yapılan iyiliğe bu şekilde ve kötülüğe cevap verdiklerini iddia etmişlerdir⁶¹. Ayrıca, yine Süryani kaynaklarına göre, Ermeniler ile birlikte Suriye'ye çeşitli hastalıklar ve kıtlık gelmişti. Bu çerçevede Ortodoks Süryanilere ait manastırlardan örneğin sadece Zuqnin'de, yüzlerce Süryani'nin kıtlık yüzünden ve çeşitli hastalıkların pençesinde yaşamlarını yitirdikleri söylenmişti⁶².

Böylece, Ortodoks Süryaniler ile Ermeniler arasında imzalanan Malazgirt Konsili (725), özellikle Süryaniler açısından birçok olumsuzluğa yol açmış gibi görünmektedir. Ayrıca, Julyanist ilahiyat öğretisinin bölgedeki etkinliğinin konsil vasıtasıyla kırılmadığı da söylenebilir⁶³. Bunun en açık kanıtı, Navavis Konsili olacaktır.

(57) Hanna Dolabani, *Antakya Kadim Süryani (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özeçmişi*, ter. Gabriel Akyüz, ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş, İstanbul, 2006, s.46.

(58) Alison Marie Vacca, *From K'usti Kapkob to Al-Garbi*, s.174; Ayrıca Ermeni Kilisesi bünyesinde de İstanbul'da eğitim almış olan bazı Kadıköy Konsili yanlısı ruhaniler mevcuttu. Bk. M. Ormanian, *The Church of Armenia*, s.46.

(59) *Chronicle of Zuqnin IV* (Harrak), s.188.

(60) Natalia Abelian, 'Re-Introduction of Lithic Discourse to Britain and Ireland: Armenian-Byzantine Influence', *Journal of Indo-European Studies Monograph Series* 61, Washington, 2012, s.214 (Dionysius Bar Salibi'nin *Ermenilere Karşı* eserinden iktibas); Seta B. Dadoyan, *The Armenians in the Medieval Islamic World: Paradigms of Interaction Seventh to Fourteenth Centuries*, C. 2, New Jersey, 2013, s.10 (Dionysius Bar Salibi'nin *Ermenilere Karşı* adlı eserinden iktibas); H. Dolabani, *Süryani Kilisesi Patriklerinin Özeçmişi*, s.46-47.

(61) *Chronicle of Zuqnin IV* (Harrak), s. 188; N. Abelian, 'Re-Introduction of Lithic Distourse', s.214; S. B. Dadoyan, *The Armenians*, s.10.

(62) *Chronicle of Zuqnin IV* (Harrak), s.188.

(63) I. D. Lazarev, 'Travels and Studies of Stephen of Siwnik', s. 376 (Ermeni Katolikos Hovhannes'in ölümünden iki yıl sonra yazılmış bir mektubu, buna dair bir delil olarak göstermektedir).

b. Navavis Konsili (798)

Ortodoks Süryaniler ile Julyanist görüşlüler arasında ve Kinnesrin hududunda bulunan Navavis Manastırı'nda VIII. yüzyılın sonlarında yapılmış bir konsil, *Julyanist* teolojiye karşı yeni bir arayış görünümündedir. Batı Süryani Kilisesi tarihinde katı ve dirayetli tutumuyla ön plana çıkan Patrik Kuriyakos (793-817), anlaşıldığı kadarıyla bu konsil vasıtasıyla ayrıca Doğu Süryani (Nasturi) Kilisesi'nin oldukça başarılı misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğu bir dönemde⁶⁴ kendi kilisesini de yayılmacı bir karaktere kavuşturmak istemiştir.

Bu bağlamda patrik Kuriyakos, Julyanist Patrik Gabriel'in de iştirak ettiği bir konsil toplamıştı (Navavis Konsili-798) ve bu iki grup arasında birleşme yönünde önemli adımlar atılmıştı. Konu hakkında detaylı bilgiler aktaran bir Ortodoks Süryani kroniği, Julyanist görüş taraftarlarının her konuda günah çıkarmaya ve birleşmeye hazır olduklarını ve kendilerine her söyleneni yapacaklarını söylemiş, onların sadece Severus'un ismini ilan etmeye ve Julyan'ı ismen aforoz etmeye yanaşmadıklarını iddia etmişti⁶⁵. Buna karşın Kuriyakos, onlara karşı anlayışlı davranıyordu. Tereddütleri dolayısıyla onlara taviz veriyor, onları bu şekilde kazanmaya çalışıyordu⁶⁶. Görüşmelerin ardından varılan mutabakat, hem Süryani hem de Julyanist kiliselerde ilan edilmişti. Nitekim Britanya Kütüphanesi'nde muhafaza edilmekte olan konsil kararı, '*bu sinod Julyan dogmasının aptallığını tanımlamış ve Antakyalı Mor Severus'un İsa hakkındaki doktrinini doğru itikat olarak ilan ve itiraf etmiştir*' ifadesini kullanmıştı⁶⁷. Yine konsilde alınan karar uyarınca her iki patrikten hangisi önce ölürse diğeri birleşmiş olan kilisenin idaresini tek başına üstlenecekti⁶⁸. Bu mutabakatı bir akde dönüştürebilmek için Karhai'de bir sinod tertip edildi ve takip eden günlerde ortak ayinler yapıldı⁶⁹.

Başlangıç, tıpkı Malazgirt Konsili'nde olduğu gibi umut vericiydi. Fakat gelişmeler,

durumun gerçekte böyle olmadığını göstermektedir. Çünkü evvelce de bahsi geçtiği gibi Ortodoks Süryani Kilisesi uzun bir süredir çok karışık bir durumdaydı. İsyankâr piskoposların nüfuz mücadeleleri yüzünden kilise diken üzerinde bulunuyor ve Kuriyakos'un sert iradesi dengeyi güç bela sağlıyordu. Fakat bu, sadece görünüşteki bir sükûnetti. Nitekim Kuriyakos ile birlikte konsilde hazır bulunan bazı Ortodoks Süryani piskoposlar, patriklerine muhalefet etmek için fırsat kolluyorlardı. Bu fırsat, söz konusu konsil vasıtasıyla önlerine gelmişti. Beth Krustoyo'dan Bakos, Urfa'dan Daniel, patrik ile evvelden beri husumeti bulunan Samsat'tan Severus ve hatta bizzat Kuriyakos tarafından atanmış olan Kallinikos'tan Teodosyus ile Nisibis'ten Filokseros, Julyanist kilise ile birleşme sürecinden kusurlar çıkarmak niyetindeydiler. Rivayete göre bu muhalif kanat, ittifaka küfrediyordu⁷⁰. Bunların yaydıkları dedikodulara göre Kuriyakos bir heretik ve gizli bir Julyan yanlısıydı⁷¹. Hatta Süryani kroniklerine göre sağduyulu bazı piskoposlar araya girmemiş olsalardı, muhalifleri Patrik Kuriyakos'u neredeyse öldüreceklerdi⁷².

Geniş bir dünya görüşüne sahip olduğu anlaşılan Kuriyakos'un, bizzat kendi ruhanilerinden kaynaklanan böyle bir muhalefeti sezememiş olması ya da Süryani Kilisesi'nin uzun bir süredir içinde bulunduğu hassas durumu takdir edememesi olanak dışıdır. Nitekim Kuriyakos, Julyanist grubun liderliğini yapmakta olan Patrik Gabriel'in de iştirak ettiği yeni bir konsil toplamış ve muhalif Süryani piskoposları bir kez daha ikna etmeye çalışmıştı. Kuriyakos, bu konsilden de hüsrana ayrıldı. Çünkü piskoposlarına ne istediklerini ve hangi şartlarda bir birleşme tasavvur ettiklerini sorduğunda, onların bu işe hiçbir türlü

(64) Baum-Winkler, *The Church of the East*, s.46-57, 73-80.

(65) *A Syriac Fragment: Chronicle to 813*, ter. E. W. Brooks, ZDMG 54, s.224.

(66) *Chronicle to 813*, s.224.

(67) M. J. Panicker, *The Person of Jesus Christ.*, s.60.

(68) *Chronicle to 813*, s.224.

(69) *Chronicle to 813*, s.224.

(70) *Chronicle to 813*, s.224.

(71) *Chronicle to 813*, s.224.

(72) *Chronicle to 813*, s.224.

rıza göstermeyeceklerini açıkça anlamıştı. Bu muhalefet, Süryani kaynaklarına göre, Ortodoks Süryani piskoposların liyakatsızlıklarından ve politik hedeflerinden neşet etmişti. Kaynaklara göre isyanın özünde büyük bir hırs yatıyordu. İsyankâr piskoposlar arasında patrikle daha önce ‘göksel ekmek’ meselesi⁷³ yüzünden gerilim yaşamış olan Severus’un ve yine aynı mesele yüzünden ilerleyen dönemde patriğe başkaldıracak olan Bakos’un bulunuyor olması, bunun en açık kanıtıydı. Nitekim muhalefetin gerçekte dini değil, politik hedefler taşıdığı patrik tarafından da biliniyordu. Patrik, şöyle demişti: ‘Gerçekten bu işi Tanrı adına değil, patriğinize karşı beslediğiniz kin ve nefretten dolayı kabul etmediğinizi biliyorum⁷⁴.’ Konsil, patriğin bu sözleri ile dağılmış ve Süryani Kilisesi tarihinin önemli yayılma teşebbüslerinden birisi, asi piskoposların tutumu yüzünden başarısızlığa uğramıştı.

Sonuç

VI. yüzyıl başlarında ve Miyafizit kristoloji içerisinde ayrılıkçı bir hareket olarak ortaya çıkan Julyanizm, Bizans’ın Hıristiyan unsurları arasında birçok taraftar bulmuş ve çeşitli tartışmalara sebep olmuştu. Miyafizit kristolojinin VI. yüzyılın ilk yarısındaki en büyük müdafii olan Severus ve Severusçular ile büyük bir rekabete girişen *Julyanizm*, Severus yanlısı Ortodoks Süryani Kilisesi’nin Yakup Baradeus tarafından yeniden organize edilmesinden sonra tedricen güçten düşmüştü. Buna karşın bu kristolojik şizma, İslam yönetimi altına girmelerinden sonra bile Ermeni ve Ortodoks Süryani kiliseleri tarafından hala büyük bir tehdit olarak algılanmıştı.

Söz konusu kiliseler, VIII. yüzyılda, Julyanist tortuyu tamamen ortadan kaldırmak amacıyla ortak bazı faaliyetlerde bulunmuşlardı. Bunların en önemlisi, kâğıt üzerinde büyük bir zafer gibi görünen Malazgirt Konsili (726)’ydi. Her iki kilise de bu konsil vesilesiyle Julyanizm ile mücadele kadar politik başka hedefler de gütmüşlerdi. Bunun-

la birlikte Malazgirt Konsili istenen neticeyi vermemiş, hem Süryaniler arasında büyük sıkıntılara sebep olmuş ve hem de bölgedeki *Julyanist* varlığını ortadan kaldıramamıştı.

Bir sonraki aşamada Antakya Süryani Kilisesi, dirayetli bir patrik olan Kuriyakos döneminde, *Julyanist* görüş yanlıları ile birlik arayışında bulundu ve onları kilisesinin bünyesine dâhil etmeye çalıştı. Bu çerçevede düzenlenen Navavis Konsili (798), başlangıçta olumlu neticeler verecek gibiydi. Fakat Süryani Kilisesi’nin isyankâr piskoposları, patriğin bu teşebbüsüne taş koydular. Bu yüzden Navavis Konsili de istenilen ve umulan neticeyi vermedi.

Kaynakça

‘The Chronicle of Edessa’, ter. B. H. Cowper, *Journal of Sacred Literature and Biblical Record*, 1865.

‘A Syriac Fragment: Chronicle to 813’, ter. E. W. Brooks, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 54, 1900.

Abelian, Natalia, ‘Re-Introduction of Lithic Discourse to Britain and Ireland: Armenian-Byzantine Influence’, *Journal of Indo-European Studies Monograph Series* 61, Washington, 2012.

Agathangelos, *History of the Armenians*, ter. R. W. Thomson, Albany: State of New York Press, 1976.

Angelov, Alexander Borislovov, *Conversion and Empire: Byzantine Missionaries, Foreign Rulers and Christian Narratives (ca. 300-900)*, (Doktora Çalışması), University of Michigan, 2011.

Arpee, Leon, ‘Armenian Paulicianism and The Key of Truth’, *The American Journal of Theology*, C. X, Chicago, 1906.

Baum, W.-Winkler D. W., *The Church of the East: A Concise History*, ter. Miranda G. Henry, London, 2003.

Baynes, Norman H. ‘Rome and Armenia in the Fourth Century’, *The English Historical Review*, C. 25, ed. Reginald R. Poole, New York, 1910.

(73) Süryani Kilisesinde, Hz. İsa’nın son akşam yemeğini sembolize eden ayinde kullanılan bir tabirdir. (Konu ile ilgili olarak vermiş olduğu bilgi nedeniyle Sayın Gabriel Akyüz’e teşekkür ederim) ‘Göksel ekmek’ meselesi için bk. Witold Witakowski, ‘Cyrius of Antioch’, *Encyclopaedia Aethiopia*, ed. Siegbert Uhlig, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2003.

(74) H. Dolabani, *Süryani Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi*, s.51; Diğer bir rivayet ise patriğin şu sözlerini nakletmişti. ‘Biliyorum ki bu kararlılık Tanrı için ya da Tanrı’nın hatırı uğruna değil; fakat patriğinize karşı kıskançlıktan kaynaklanıyor. Tanrı, kurtuluşunu engellediğiniz bu insanların kanının hesabını sizden soracaktır.’ Bk. *Chronicle to 813*, s.225.

Blunt, John Henry, *Dictionary of Sects, Heresies, Ecclesiastical Parties and Schools of Religious Thought*, London, 1891.

Brock, Sebastian P., 'The Christology of the Church of the East in the Synods of the Fifth to the Early Seventh Centuries', *Aksum-Thyateira a Festschrift for Archbishop Methodius*, ed. G. Dragas, London/Athens, 1985, ss.125-142.

_____, 'The Nestorian Church: A Lamentable Misnomer', *Bulletin of John Rylands Library*, 78: 3, 1996, ss.23-35.

Bury, J. B., *A History of the Later Roman Empire, From Arcadius to Irene (395 AD to 800 AD)*, C. II, London-New York, 1886.

Chronique de Michel le Syrien, ed. & ter. J.-B. Chabot, Paris, 1899.

Çelik, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul, 1987.

Dadoyan, Seta B., *The Armenians in the Medieval Islamic World: Paradigms of Interaction Seventh to Fourteenth Centuries*, C. 2, New Jersey, 2013.

Demetrios J. Constantelos, 'Julian of Halicarnassus', *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, C. 8, 1987.

Dolabani, Hanna, *Antakya Kadim Süryani (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi*, ter. Gabriel Ak-yüz, ed. İbrahim Özçoşar-Hüseyin H. Güneş, İstanbul, 2006.

Dragani, Anthony, *Adrian Fortescue and the Eastern Christian Churches*, Gorgias Press: New Jersey, 2007.

Draguet, Rene, *Julien d'Halicarnasse et Sa Controverse Avec Sévère d'Antioche sur l'incorruptibilité du corps du Christ*, Louvain, 1924.

Duygu, Zafer 'VII. Yüzyıldaki İslam Fetihlerinin ve Müslüman Hâkimiyetinin Hıristiyan Tarih Yazımına İzdüşümleri', *Artuklu Akademi*, C. 1, S. 1, Martın, 2014, ss.33-65

Ehrman, Bart D. (ed. & ter.) 'The Second Treatise of the Great Seth', *Lost Scriptures: Book That Did Not Make It Into the New Testament*, Oxford University Press, 2003, ss.82-86.

Eusebius, *Ecclesiastical History*, ter. C. F. Cruse, London, 1842.

Evagrius Scholasticus, *Ecclesiastical History*, ter. & sunum: Michael Whitby, Translated text for Historians: 33, Liverpool, 2000.

Grillmeier, Aloys-Hainthaler, Theresia, *Christ in Christian Tradition: From the Council of Chalcedon (451) to Gregory to Great (590-604)*, C.2, ter. O. C. Dean, Westminster: John Knox, 1996.

Hefele, Karl Joseph von, *A History of the Councils of the Church: From the Original Documents to the Close of the Council of Nicea (AD 325)*, Edinburg, 1871.

Hoyland, Robert, *Seeing Islam: As Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*, Darwin Press, Princeton, 1997.

Hunt, Hannah 'Byzantine Christianity' *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*, ed. Ken Parry, 2010.

Ignatius, *Epistle to the Magnesians, Ante Nicene Fathers* 01, ed. Philip Schaff, 2001.

Irenaeus, *Against Heresies, Ante Nicene Fathers* 01, ed. Philip Schaff, 2001.

Jacob, P. H., *A Brief Historical Sketch of the Holy Apostolic Church of Armenia*, Calcutta: Whiteaway Press, 1895.

Kaegi, Walter, *Byzantium and Early Islamic Conquest*, Cambridge University Press, 1992.

Kennedy, Hugh, 'The Mediterranean Frontier: Christianity face to face with Islam, 600-1050', *The Cambridge History of Christianity, Vol. III: Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100* (ed. Thomas F. X. Noble – Julia M. H. Smith), Cambridge University Press, 2008.

Kurkjian, Vahan M., *A History of Armenia*, Los Angeles: Indo-European Publishing, 2008.

Lazarev, Igor-Dorfmann, 'Travels and Studies of Stephen of Siwnik (c. 685-735): Redefining Armenian Orthodoxy Under Islamic Rule', *Heresy and the Making of European Culture. Medieval and Modern Perspectives*, ed. A. R. Roach & J. R. Simpson, Farnham: Ashgate, 2013.

Lint, T. Marteen Van, 'Armenian Apostolic Church', *The Encyclopedia of Christian Civilization*, C. I: A-D, ed. George Thomas Kurian, Blackwell, 2011.

Loon, Hans Von, *The Dyophysite Christology of Cyril of Alexandria*, Brill: Leiden 2009

Meyendorff, John, 'New Life in Christ: Salvation in Orthodox Theology', *Theological Studies* 50, 1989, ss.481-499.

Moorhead, John, 'The Monophysite Response to the Arab Invasion', *Byzantion* 51, 1981, ss.579-88.

O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates, ter. H. J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit, 1984.

Ormanian, Malachia, *The Church of Armenia*, ter. G. Marcar Gregory, London: A. R. Mowbray, 1912.

Pagels, Elaine, *The Gnostic Gospels*, New York: Vintage, 1989.

Panicker, Mathunny John, *The Person of Jesus Christ in the Writings of Jubanon Gregorius Abu'l Faraj Commonly Called Bar Ebraya*, Hamburg, 2002.

Procopius, *The Secret History*, ter. Richard Atwater, University of Michigan Press, 1961.

Pseudo-Dionysius of Tel Mahre *Chronicle* (= *Chronicle of Zuqin III*), ter. Witold Witakowski, Liverpool University Press, 1996.

Saint John of Damascus Writings, ter. Frederic H. Chase, *The Father of Church 37*, The Catholic University of America Press, 1999.

Scher, Addai (ed.), *Histoire Nestorienne, (Chronique De Seert)*, Seconde Partie (I), ed.&tr. Addai Scher, *Patrologia Orientalis* 7, Paris, 1911.

Shoemaker, Stephen J., *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford, 2002.

Socrates Scholasticus, *Ecclesiastical History, Nicene and Post Nicene Fathers* 2-02, ed. P. Schaff, 1896.

Sozomenus, Hermias, *Ecclesiastical History, Nicene and Post Nicene Fathers* 2-02, ed. P. Schaff, 1896.

Synodicon Orientale ou Recueil de Synodes Nestoriens, ed. & ter. J. -B. Chabot, Paris, 1902.

The Armenian History Attributed to Sebeos, ter. R. W. Thomson-J. Howard-Johnston-T. Greenwood, Liverpool University Press, 1999.

The Chronicle of John Malalas, ter. E. Jeffreys-M. Jeffreys-R. Scott, Melbourne, 1986.

The Chronicle of Zuqin, III. ve IV. Bölümler: MS 488-775, ter. Amir Harrak, Toronto, 1999.

The Chronological Canon of James of Edessa, Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft 53, 1899.

The Doctrine of Addai, ter. G. Phillips, London, 1876.

The History of the Patriarchs of the Coptic Church of Alexandria, Arapça metin ed. & İngilizce ter. B. Evvets = *Patrologia Orientalis* I, ed. Rene Graffin & François Nau, Paris, 1907.

The Syriac Chronicle Known As That Of Zachariah of Mitylene, ter. F. J. Hamilton & E. W. Brooks, London, 1899.

The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus, ter. R. Payne Smith, Oxford, 1860.

Theodoret, *Ecclesiastical History, Nicene and Post Nicene Fathers* 2-03, ed. P. Schaff, 1892.

Vacca, Alison Marie, *From K'usti Kapkob to Al-Garbi: Sasanian Antecedents, The Sectarian Milieu and the Creation of an Islamic Frontier in Arminiya*, (Doktora Tez Çalışması), University of Michigan, 2013.

Vasiliev, A. A., *History of the Byzantine Empire*, C. I, The University of Wisconsin Press, 1958.

Wigram, William Ainger, *An Introduction to the History of the Assyrian Church or the Church of the Sasanid Persian Empire, 100-640 AD*, New Jersey, 2004.

Witakowski, Witold, 'Cyrius of Antioch', *Encyclopaedia Aethiopica*, ed. Siegbert Uhlig, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2003.